

VAGON Lİ OLAYI: TÜRKÇE'YE YAPILAN HAKARETE BASININ VE GENÇLİĞİN TEPKİSİ

Şaduman HALICI*

ÖZET

Lozan Antlaşması ile bağımsızlığını dünyaya kabul ettiren Türkiye Cumhuriyeti çağdaş bir devlet olma yolunda hızlı adımlarla yürüdü. Hukuk, ekonomi, eğitim gibi hemen tüm kültür öğelerini kapsayan devrim, dil konusuna da eğildi. Türk ulusu da Türkçeleşme çalışmalarını sahiplendi. Hatta Türkiye'de Türkçe'nin egemen kılınmasına karşı olan her türlü uygulamaya ve eyleme gecikmeksizin tepki verdi. 23 Şubat 1933'te Vagon Li'nin Beyoğlu şubesinde yaşanan olaylar da bunun en tipik örneklerinden biri oldu. İtalyan müdürün Türk memura, Türkçe konuştuğu için hakaret etmesi ve görevinden uzaklaştırması, Türk basınının ve üniversite gençliğinin sert tepkisi ile karşılandı. Lozan'daki kazanımları zedeleyecek ya da yok saydıracak hiçbir adıma izin verilmeyeceği mesajı yinelendi. Gençlik de kendisine emanet edilen devrimleri sonuna dek koruyacağını bir kez daha gösterdi.

Anahtar Kelimeler: Vagon Li, Gaetan Jannoui, Naci, Türkçe, Öğrenciler

ABSTRACT

Republic of Turkey took rapid steps on the way of becoming a modern state after establishing it's independance with Treaty of Lausanne. The reform covering almost all the cultural elements like Law, economy, education, looked into the matter of language. Turkish nation adopted the Turkish language works. Moreover, they gave prompt reaction to every practice and action against the dominance of Turkish language. The incident occured in Beyoğlu Branch of Wagon Lit was a typical example. Turkish press and university youth gave a very tough reaction when the Italian Manager put a Turkish officer out of office after insulting him because of talking in Turkish. They repeated the message telling that permission to any step aiming to damage or ignore the benefits gained in Lausanne shall no be granted. Turkish youth once more proved that they would protect the reforms those which were entrusted to them forever.

Key Words: Wagon Lit, Gaetan Jannoui, Naci, Turkish language, Students

---

* Yrd.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Türk ulusu, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bir yandan bağımsızlık mücadelesini yürütürken öte yandan ulus temeli üzerine kurulan (T)BMM ile yeni Türkiye Devleti'ni kurdu. Lozan Antlaşması ile tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini attı ve çağdaş bir devlet olma yolunda hızlı adımlarla yürüdü. Hukuk, ekonomi, eğitim gibi hemen tüm kültür öğelerini kapsayan devrim, dil konusuna da eğildi. Atatürk'ün büyük önem verdiği dilde Türkçeleşme çalışmaları 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile hız kazandı. Amaç, Türkçe'yi ulusal bir dil düzeyine çıkarmak, yazı dili ile halk dili arasındaki ayrılığı gidermekti. Türk ulusu da genci ile yaşlısı ile dilde Türkçeleşme çalışmalarını sahiplendi. Hatta Türkiye'de Türkçe'nin egemen kılınmasına karşı olan her türlü uygulamaya ve eyleme gecikmeksizin tepki verdi. Yalnızca Arapça ve Farsça'ya değil, ülkedeki yabancı şirketlerin İmparatorluktan kalma alışkanlıklarını sürdürme dirençlerine karşı da aynı tepkiyi gösterdi. Zira, kapitülasyonlar Lozan'da kaldırılmış olmasına karşın kimi devletler ya da uluslararası kuruluşlar uygulamada Türkiye'nin kazanımlarını yok sayma ya da Türk yasalarına uymama eğilimindeydi. Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi'nde yaşanan olaylar da bunun en tipik örneklerinden biri oldu.

23 Şubat 1933 günü Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Vagon Li (Wagon-Lit)'nin Beyoğlu Şubesi'nin Müdürü ve İtalyan ordusunda görev yapmış eski bir subay olan¹ Dr. Gaetan Jannoui'nin, şubede görevli Naci Bey'i Türkçe konuştuğu için görevinden uzaklaştırması, Türk basınının ve üniversite gençliğinin sert tepkisi ile karşılandı.

Olay, tanınmış bir tüccarın Şirkete gelerek o günkü Ankara treninden yer istemesi ile başladı. Şirket çalışanlarından Naci Bey, Beyoğlu şubesine ait tüm yerler satıldığı için Kadıköy'deki Galata şubesinden yer ayırttırdı. Tüccara biletini buradan alabileceğini söyledi. Tüccar şubeye gittiğinde sorunla karşılaştı. Beyoğlu Şubesi'ne geldi. Naci Bey ile Türkçe ve "biraz da sinirli" bir şekilde yaptığı konuşmaya Müdür Jannoui tanık oldu. Görüşme bitince Jannoui, Fransızca olarak diğer memurlara "bu memur, böyle nece anırıp duruyor, Türkçe mi?" diye sordu. Memurlardan "evet" yanıtını alınca, Naci Bey'e döndü ve "sert" bir tavırla: "burada resmî lisanın Fransızca olduğunu bilmiyor musunuz? Size kaç defa söylemeli? Size sopa ile mi hareket etmeli" dedi. Naci Bey, Jannoui'yi "Ben Türküm! Memleketimde resmî lisan Türkçedir. Hatta siz bile Türkçe öğrenmelisiniz" diyerek yanıtladı. Bu yanıtla sinirlenen Jannoui'nin, kendisine "25" kuruş para cezası verdiğini belirtmesi üzerine Naci Bey, "Niye ceza vereceğim, kabahatim nedir? Memleketimde Türkçe konuşmak hakkımdır"

¹ "Talebe Vagon Lit Önünde" Milliyet, 26 Şubat 1933, s. 6.

diyerek cezaya karşı çıktı. Jannoui bu tavır karşısında cezayı artırdı ve Naci Bey'e 15 gün işten uzaklaştırıldığını bildirdi. Naci Bey de "şapkasını alıp bir tek söz bile söylemeden" şubeden ayrıldı. Şube çalışanları, müdürden verdiği kararı geri almasını istedilerse de Jannoui "ya ben giderim, yahut ta o" diyerek kararlılığını belirtti.²

Jannoui ise basına yaptığı açıklamada; şirketin "karmakarışık" olan işlerini düzeltmek, sorunları halletmek, yolsuzlukların önüne geçmek için iki ay önce Türkiye'ye geldiğine, bunları yapabilmek için memurların hareketlerini kontrol etmek zorunda olduğuna dikkati çektikten sonra olayı şöyle anlattı: "... bazı memurların müşterilerle konuşurken, bu müşterilerin memnuniyetsizlik gösterdiklerini görüyordum. Bittabi memurlardan Fransızca olarak izahat istiyordum. Geçen gün mevzubahis memur Galata acentesi ile konuşuyordu. Meseleyi bana izah etmesini söyledim. Cevap vermedi ve konuşmasına devam etti. Müşteri gittikten sonra, memurun yanlış muamelesini gördüm ve kendisini on lira ile değil, on kuruşla tecziye edeceğimi söyledim. ... Bu ihtarım üzerine sinirlendi. Bana Fransızca izahat vermiyeceğini, ceza veremeyeceğini söyledi. Bunun üzerine diğer arkadaşlarına suimisal olmasın diye, kendisine on beş gün mezuniyet vereceğimi söyledim, fakat iyi bir memur olduğu için, mezuniyetini yedi güne indirdim. O da şapkasını alıp gitti."

Jannoui, açıklamaları ile Türklere hakaret ettiği, Türkçe'yi sevmediği yolundaki iddiaları yalanlar hatta Türkçe öğrenmeye başladığını vurgularken³ şirkette Fransızca'ya öncelik verdiğini de ortaya koydu. Oysa, şirketlerde Türkçe kullanılması zorunluydu. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bu yönde hazırlayarak 23 Mart 1916'da uygulamaya koyduğu yasa⁴, geçerliliğini koruyordu.⁵ Jannoui yürürlükteki yasalara aykırı harekette bulunmuştu.

Kamuoyu, Vagon Li Şirketi'nin Beyoğlu şubesinde yaşanan bu olayı 24 Şubat'ta Haber gazetesinden öğrendi. Basın, Jannoui'nin tavrını oldukça sert yazılarla kınadı. "Türkçeyi istemeyenin Türkiye'de yeri yoktur!" diyen Cumhuriyet gazetesi, "Türkiye'de bulduğu işle geçindiği halde, fena hissiyat sahibi olduğu anlaşılan ve bu hissini insanı hayretten donduracak bir cür'etle

² "Vagon Li Şirketinde Çirkin Hadise". **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1933, No: 3162, s. 3; "Tahkikat Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1933, No: 3165, s. 6.

³ "Talebe Vagon-Lit Önünde" **Milliyet**, 26 Şubat 1933, s. 6; "Öz Dil İçin", **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Şubat 1933, No: 4170, s. 1

⁴ "Müessesât-ı Nafia ile İmtiyazsız Şirketler Muhaberât ve Muamelâtında Türkçe İstimâli Hakkında Kanun" için bkz. **Takvim-i Vakayi**, 18 Mart 1332/ 26 Cemaziyevvel 1334, No: 2484.

⁵ 31 Aralık 1923'te TBMM'de yapılan görüşmeler sonucunda yasanın geçerli olduğu vurgulanmıştır. Bkz. **TBMM ZC**, D. II, C. 4, s. 572-577.

izhardan çekinmeyen bu müdür” hakkında ilgililerden gerekli işlemleri başlatmasını istedi.⁶ Müdürün, Türk dili ile ilgili tavrını doğru bulmayan, Yunus Nadi ise Türkiye’de yabancı düşmanlığı olmadığını, kamuoyunun tepkisinin Türklüğe ve Türk diline karşı duyarlılığından kaynaklandığını özellikle vurguladı.⁷

Vakit’te Selâmi İzzet, Türkiye’deki yabancı kurumları Yeniçeri Ocağı’na, yabancı müdürleri ise Asesbaşı’lara⁸ benzetti. “Bu Yeniçeri ocaklarında, kazanı, ecnebî müessis ve müstahdemler kaldırır, umumî müdürler, ne nizam, ne kanun tanırlar, Türkleri kapı dışarı ederler, istediklerini kovarlar, istediklerini tutarlar. Astıkları astık, kestikleri kestiktir” diyerek yabancı şirketlere verilen geniş yetkilere dikkati çekti. “Türkiye’de Türkçeyi -Cumhuriyetin dilini- yasak edecek kadar küstahlık gösterebileceklerin(e)” inanamadıklarını, ancak haberin şirket tarafından da doğrulandığını belirtti. “Bir şirket komiseri, ecnebi bir şirket müdürünün, müessesesinde Türkçeyi yasak ettiğini nasıl olur da bilmez?” diyerek yaşananlardan Hüsnü Sadık Bey’i sorumlu tuttu. Türkiye’de Türkçe’nin yasaklanmasını “Bursa hâdisesi⁹ kadar mühim ve onun kadar mücadele edilmesi, başı ezilmesi, yok edilmesi elzem bir hâdisе” olarak niteledi.¹⁰ Akşam gazetesi Müdürün Türkiye’de yaşadığını unuttuğuna dikkati çekti.¹¹ Mehmet Asım ise Türk dilinin yasaklanmasını ve şirket yöneticilerinin açıklama yapmamalarını eleştirdi. Müdürün, Türkçe öğreninceye kadar memurlarını Fransızca konuşmaya zorlamasının konunun asıl can alıcı noktası olduğunu vurguladı. Jannoui’nin açıklamalarını ise “Türk efkârı umumiyesini tatmin

⁶ “Vagon Li Şirketinde Çirkin Hadise”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1933, No: 3112, s. 3.

⁷ Yunus Nadi, “Türkiye’de Ecnebi Husumeti Yoktur”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1933, No: 3167.

⁸ Asesbaşı: Polis müdürü. Yeniçeri Ocağı’nı oluşturan ortarlardan yirmi sekizinci ortanın çorbacısına verilen addır. Ocaktaki resmî ve askerî görevlerinin yanı sıra şehrin asayişinden de sorumludur. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, 2.b., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 93-94.

⁹ Atatürk, Türkçe’nin bilim ve kültür dili olarak geliştirilmesine büyük önem vermişti. 12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kurulması ile hız kazanan bu girişim çerçevesinde ibadet dili de Türkçeleştirildi. Atatürk, ezan ve kameti -anlamlarına dokunmaksızın- Türkçe’ye çevirtti. Namaz çağrılarının Türkçe yapılmasından rahatsızlık duyan kimi çevreler 1 Şubat 1933’te Bursa’da, Ulu Cami’de Türkçe ezan okunması ve kamet getirilmesi üzerine harekete geçtiler. Namazdan çıkan halkı kışkırtarak Hükümet Konağı önünde gösteri yaptılar. Bursa halkının göstericilere destek vermemesi ve alınan önlemler sonucu olay büyümedi. Atatürk, olayın gerçek nedeninin “...din değil, dil...” olduğunu vurguladı. Bkz. **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1933, No: 3091; Asım Us, **Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları (1930-1950)**, İstanbul: Vakit Matbaası 1966, s. 78.

¹⁰ Selâmi İzzet, “Küstahlık-Ecnebi Şirketler Komiserlerinin İşleri Nedir?”, **Vakit**, 24 Şubat 1933, No: 5434, s. 3.

¹¹ “Türkiye’de Türk Dili Hâkimdir”, **Akşam**, 26 Şubat 1933, No: 5166, s. 1.

edecek mahiyette” bulmadı. Vagon Li'nin uluslararası bir şirket niteliğini taşıdığına, merkez ve şubeleri ile iletişimini, iç yazışmalarını Fransızca yürütebileceğine, ancak bu dili bütün memurları için tek konuşma aracı yapacak kadar ileri gidemeyeceğine dikkati çekti.¹²

Son Posta gazetesi ise olayı “Türk vatanının orta yerinde bir Türk için inanılmayacak kadar garip ve müessif, aynı zamanda o nispette hayret edilecek bir hâdise” olarak tanımladı. “Bu hareketi yapan adam el'an Türk toprağında mıdır, kulağından tutularak hudut haricine atılalı çok olmamış mıdır, henüz bilmiyoruz” diyerek müdürün Türkiye’de istenmediğini belirtti.¹³

Cumhuriyet gazetesi Vagon Li şirketi ile ilgili bir başka konuyu daha gündeme taşıdı. Şirketin değişik ülkelerde açtığı tüm şube müdürlerinin o ülke vatandaşlarından seçildiğine, Türkiye’de ise bu göreve hep yabancıların getirildiğine dikkati çekti. “Bu işi idare edenler Türkiye’de böyle basit bir işi idare edecek kabiliyette kimse mevcut olmadığını mı zannediyorlar?” diye sordu.¹⁴ Benzer şekilde memurları da o ülkenin vatandaşlarından seçen şirketin, Türkiye’de farklı işlem yaptığına, örneğin Beyoğlu şubesinde üç Türk vatandaşına karşılık sekiz yabancıların çalıştırıldığına işaret etti. Bu tavrı “dürüst” bulmadı.¹⁵

Yaşananlara en büyük tepki Türk gençliğinden geldi. Türk diline yönelik kimi tavırlardan uzun süredir rahatsız olan, hatta tepkisini de dillendiren Darülfünun öğrencileri için Vagon Li olayı “bardağı taşıran son damla” oldu. 24 Şubat’ta olayın basına yansımalarının ardından hareketlenen kimi gençler, 25 Şubat sabahı Darülfünun’da bir araya geldiler. Olayla ilgili gazete kupürlerini sınıfların kapılarına asarak arkadaşlarının dikkatini çektiler. Fakülte ve yüksekokullarda toplantılar yapan öğrenciler Galatasaray Lisesi önünde toplanma ve gösteri yapma kararı aldılar. Öğrencilerin protesto gösterisi yapacağını haber alan Fakülte “Müderresi” Tahir Bey sınıfları birer birer dolaşarak onları vazgeçirmeye çalıştı. Ancak, başarılı olamadı. “Beyoğlu caddesinde taş bulamayacakları için Darülfünun binası arkasındaki arsalardan topladıkları taşları gazete kâğıtlarına sararak”¹⁶ üçer beşer gruplar halinde tramvaylarla, otomobillerle Galatasaray’da toplanan yüzlerce kız ve erkek öğrenci, saat 5.30’a doğru şirketin Beyoğlu şubesi önüne yürüdü. Öğrencilerin

¹² Mehmet Asım, “Yataklı Vagon Hâdisesi”, *Vakit*, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 1-2.

¹³ “Türk’e Hürmet İsteriz!”, *Son Posta*, 26 Şubat 1933, No: 931, s. 1.

¹⁴ “Vagon Li Şirketinde Çirkin Hadise”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1933, No: 3162, s. 3.

¹⁵ “Şirket Niçin Ecnebi Memur Kullanıyor?”, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1933, No: 3165, s. 6.

¹⁶ “Türklüğü Tahkir Eden Ecnebi Hakkında Takibat Yapılacaktır”, *Vakit*, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 4.

toplandığını gören şirket çalışanları şubeden ayrılırken, Jannoui görevlilerden kepekleri hızla kapatmalarını istedi, o da ayrıldı. Bu arada kalabalık nedeniyle duran tramvayın basamağına çıkan bir öğrenci “Arkadaşlar.. Türkiye’de Türk dili hâkimdir” diye başlayan heyecanlı konuşması ile öğrencileri harekete geçirdi. Polis Müdürü Fehmi Bey, öğrencileri ikna etmeye çalıştı: bir otomobil üzerine çıkarak “arzunuz is’af edilecek, fakat derhal dağılınız” diyen Fehmi Bey’in sözleri işitilmedi. Beyoğlu İtfaiye Grubu, öğrencileri su sıkarak dağıtmak istedi. Ama başaramadı. Gençlerden bir kısmı “dalgalar halinde” hortumlara atıldılar, onları bükerek ve keserek suyun şiddetini azalttılar. Kimileri de itfaiye arabalarının üzerine çıkarak yaptıkları heyecanlı konuşmalarla kitleleri yönlendirdiler. Polis “otuz kadar” genci gözaltına alarak olayların daha da büyümesini engellemek istedi. Gençlerin, arkadaşlarının serbest bırakılması isteğini Polis Müdürü Fehmi Bey “Çocuklar.. Buradan dağılınız. Geliniz, derdinizi bana anlatınız. Hepinizi dinleyeceğim” diye yanıtladıysa da öğrencileri durdurmak mümkün olmadı. Yaklaşık üç yüz polisin tüm engellemelerine karşın gençler, taşlarla şubeye saldırdı. “Türk topraklarında Türkçe konuşmayı menedenlerin mevcudiyetine tahammül edemeyiz”, “Yaşasın Türklük, Yaşasın Gençlik” nidaları ile demir parmaklıkları indirdiler. Şubenin camlarını kırdılar. Halkın alkışları arasında şubeye girdiler. Yazıhaneler, gişeler, şube içindeki camlar, üç telefon makinesi de kırılan eşyalar arasındaydı. Vitrindeki gemi ve vapur maketleri ile resimleri de parçaladılar. Üst katta bulunan yaklaşık dört milyon değerindeki biletlere ise dokunmadılar. Şirket duvarında asılı duran Gazi Mustafa Kemal’e ait resmi aldılar, “bu resim buraya ait değildir” diye bağırarak başları üzerinde ve alkışlar arasında dışarı çıkardılar. “Türklüğü tahkir edenler, Türkçe konuşmayanlar bu memleketten kovulacaklardır” diye bağırarak ve Sakarya Marşı’nı¹⁷ söyleyerek Tünel-Yüksekkaldırım yolu ile Şirketin Karaköy’deki şubesine yöneldiler. Burada, kendilerine katılan bir başka grupla birlikte şirketin kepenklerini indirdiler, camları kırdılar. Ardından, Eminönü’ne yönelen gençler, en önde Gazi’nin resmini taşıyan öğrenci olduğu halde, Babıâli’ye geldiler. Önce Milliyet, Vakit ve Haber gazeteleri önünde heyecanlı konuşmalar yaptılar. Gazetecilerden duygu ve heyecanlarına ortak olmalarını istediler. Sonra, “Yaşasın Gençlik,

¹⁷ • Hürmet sana ey şan dolu sancağım / Baştan başa arza hakim ol şanı / Türk Ordusu, Türk Ordusu sayende / Sakarya’da kurtuldu şan otağım / Dünyalara bedeldir mah cemalin / Allah’ıma emanettir Kemal’im / O sevimli yüzün asla solmasın / Hiçbir vakit kalbin yaşla dolmasın / Ey mert asker durma ileri / Vatanında bir tek düşman kalmasın/ Dünyalara bedeldir mah cemalin/ Allah’ıma emanettir Kemal’im. Marş, Sakarya Meydan Muharebesi zaferle sonuçlandıktan sonra Giritli Ahmet Cemalettin (Çinkılıç) tarafından bestelenmiştir. Bkz. <http://kk-res.blogspot.com/2007/10/ahmet-cemalettin-inkl.html>. (Torunu Peyman Köseoğlu tarafından kaleme alınmıştır.)

Yaşasın Gazi” sözleri ile Akşam gazetesi ardından Cumhuriyet gazetesi binasının önüne geldiler. Gazetecilere “sütunlarınızı, hatta başmakalenizi güzellik müsabakalarına tahsis ediyorsunuz, gençliği hiç düşünmüyorsunuz” eleştirisinde bulundular. Cumhuriyet’ten Peyami Safa “Türk diline dil uzatanların dilleri kurusun!” diye seslenerek gençlere destek verdi, alkışladı. Buradan Halkevine gelen gençler, aralarından seçtikleri yirmi kişilik bir gruba Halkevi Müdürü Burhan Bey’e gönderdiler ve Gazi’nin resminin Halkevi’ne teslim edilmesini sağladılar. Halkevinden ayrılırken de “Gazinin resmi buraya yakışır” diye bağrdılar. Ardından şirketin Haydarpaşa’daki şubesine geldiler. Ancak herhangi bir olay yaratmadan dağıldılar.¹⁸

Hemen tüm gazeteler, gençliğin ulusal duygularından kaynaklanan bu gösteriyi destekledi. Cumhuriyet gazetesi gösterileri, gençlerin “haklı bir asabiyeti” olarak nitelerken¹⁹ Yunus Nadi, şiddet olaylarını özendirilmekten çekinmekle birlikte, gençliğin tepkisine Türk diline yapılan hakaretin neden olduğunu belirtti. Olaylardan Jannoui’yi sorumlu tuttu. Hükümetin gerekli tüm önlemleri aldığını, “ok yayından çıktıktan sonra” daha fazlasının yapılamayacağını vurgulayan Yunus Nadi, Lozan Antlaşması’nın kazanımlarına dikkati çekti. “Türkiye’de çalışan hiçbir müessese, burada illâ filân dil konuşulur, diye iddia edemez. Bu kapitülasyonları ilga eden Türkiye’ye mahsus bir hal değildir” diyerek uygar ve bağımsız bütün ülkelerde yabancı dile yalnızca “müsamaha” gösterilebileceğini vurguladı.²⁰ “Türk dili Türk milletinin mukaddesatındandır. Türkiye topraklarında Türkçe konuşan ecnebi bir şirket memurunun âmiri tarafından cezalandırılması, ... Türk milletinin mukaddesatına hakareten başka bir şey değildir” diyen Mehmet Asım ise böylesine bir hareketin cevapsız kalmasının zaten olanaksız olduğuna işaret etti. “Darülfünun talebesi için de millî dilimize hakaret manasını ifade eden bu hâdise karşısında teessürlerini ifade etmek, millî dile karşı yapılan hareketi sahiplerine iade eylemek en tabii bir hak teşkil ederdi” diyerek öğrencileri destekledi.²¹ Yakup Kadri ise protesto gösterilerinin “inkılâpçıların yüreğindeki külleri üfleyip dağıttı(ğın)”, gençliğin “yalnız inkılâbın bekçisi” değil aynı zamanda tazeliğini

¹⁸ “Türkçe Aleyhinde Bulunan Ecnebiyi Protesto İçin Darülfünunlu Gençlerin Nümayişi”, **Vakit**, 26 Şubat 1933, No: 5436, s. 1-2; “Türkiye’de Türk Dili Hâkimdir”, **Akşam**, 26 Şubat 1933, No: 5166, s. 1-2; “Gençliğin Galeyanı!”, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1933, No: 3164, s. 1-6; “Talebe Vagon Lit Önünde Bir Nümayiş Yaptı”, **Milliyet**, 26 Şubat 1933, s. 1-6; “Darülfünun Gençliği Çok Heyecanlı Bir Nümayiş Yaptı”, **Son Posta**, 26 Şubat 1933, s. 2

¹⁹ “Nümayiş Hâdisesine Dair Tahkikat Devam Ediyor”, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1933, No: 3165, s. 1.

²⁰ Yunus Nadi, “Yataklı Vagonlar İdaresindeki Hâdise”, **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1933, No: 3164, s. 1-2.

²¹ Mehmet Asım, “Yataklı Vagonlar Hâdisesi”, **Vakit**, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 2.

koruyacak “Abı Hayat çeşmesi” olduğunu vurguladı. “İnkılâbın dinmeyen hızını” gösterdiği için de gençliği “kayıtsız, şartsız haklı” buldu. Türk ulusu, düşmanlarına on iki yıl önce niçin göğüs gerdi ise Türk gençliğinin de aynı nedenle şirket bürolarını taşıladığını, “yani kapitülasyon devrinden kalmış bir zihniyetin hortlar gibi olduğu bir noktaya hücum etti(ğini)” belirtti. Duatepe’deki şehitlere seslenerek “mezarlarınızda rahat uyunuz. Beyhude yere ölmediniz!” dedi.²²

Jannoui ise öğrencilerin tepkisini “talebelik hayatının” sonucu olarak değerlendirdi. Gerçekler anlaşıldıktan sonra olayın unutulup gideceğini belirtti.²³ Öte yandan Naci Bey’e verdiği cezayı kaldırdı. Hatta ona Galata Şubesi’nde görev vererek tepkileri dindirmeye çalıştı.²⁴

Öğrenciler ise Vakit gazetesine gönderdikleri bir mektupla kendilerini savundular. Neden böyle bir gösteri yaptıklarına açıklık getirdiler. Darülfünun Tıp Fakültesi öğrencilerinden Refik Rauf, Cemalettin, Mustafa ve Fikri beyler kendileri ve arkadaşları adına kaleme aldıkları bu mektupta; “en mukaddes vazifesi Millî şeref ve gururu her türlü tecavüden korumak olan memleketin münevver gençliği(nin), mazinin karanlıklarından arta kalan kör bir zihniyete karşı” bu gösteriyi düzenlediğini belirttiler. “Türk elinde Türk genci her şeyden evel millî şerefini gözetir. Türkün vatani, Türkün tarihi yalnız bu millî şerefın heykelleşen ifadesidir. O heykelin mermeri Türk dilinin âsil ve temiz varlığıdır” diyen gençler, yaptıkları gösteri ile birlikte “Asyanın cihan tarihine sahifeler açtıran büyük inkılâbının velvelesinden uyanmayan gafiller(in) Türk gençliğinin millî şuur ve millî heyecanındaki ahenk ve kudreti” gördüklerine işaret ettiler.²⁵

Cumhuriyet gazetesine açıklama yapan gençler ise “Millî hudutlar dahilinde en küçük gayrimillî bir harekete tahammül göstermeyen gençlik bilhassa Türklüğe karşı yapılan en küçük hareket karşısında coşacak bir vaziyette bulunmaktadır” diyerek gösteriyi hukukî bulmayanlara “heyecan ve helecanlar(ın) hayatî kaidelere sığma(dığını)” hatırlattılar. Türklüğe karşı yapılan her hareketin aynı şekilde yanıt bulacağını, isyanlarının Gazi’nin fikirlerinden ilham aldığını belirten gençler, yabancı şirketlerde Türk dilini egemen kılmak için bir “Dil Mücadele Cemiyeti” kurma kararı da aldılar.²⁶

²² Yakup Kadri, “İnkılâp Gençliği Göründü”, *Vakit*, 2 Mart 1933, No: 5440.

²³ “Adliye Tahkikat Yapıyor”, *Akşam*, 27 Şubat 1933, No: 5167, s. 2.

²⁴ “Nümayiş Hâdisesine Dair Tahkikat Devam Ediyor”, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1933, No: 3165, s. 6.

²⁵ “Dilimiz Şerefimizdir”, *Vakit*, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 5. (Mektup makalenin sonuna eklenmiştir)

²⁶ “Gençliğin Heyecanı”, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1933, No: 3165, s. 6.

Hukuk Fakültesi öğrencileri ise 27 Şubat'ta bir toplantı yaptılar. “Türkçenin memlekette yaşayan herkese öğretilmesini ve umumî yerlerde lisanımızın hâkim olmasını temin etmek” amacıyla “Türkçeyi Konuşturma Cemiyeti” kurmak için harekete geçtiler. Özellikle Beyoğlunda baştanbaşa yabancı isim taşıyan dükkân, mağaza ve kuruluşların isimlerinin Türkçeye çevrilmesini isteme kararı aldılar. Resmî makamlara başvurabilmek için diğer fakültelerdeki arkadaşlarından destek istediler. Bu amaçla üç kişiden oluşan temsilci grubunu da belirlediler.²⁷

İstanbul gençliğinin düşüncelerini, ülkenin dört bir yanındaki arkadaşları da destekledi. 26 Şubat'ta Bursa Halkevi'de toplanan Bursalı gençler, hep birlikte Gazi'nin heykeli önüne geldiler. İstiklâl Marşı ile Bozkurt Marşı'nın söylediler. Ardından Gazi Mustafa Kemal'e ve Millî Türk Talebe Birliği'ne şu telgrafı çektiler:

“Uğurunda hepimizin birer nefer gibi canla, başla çalıştığımız aziz Türk inkılâbına sıkılacak her yumruğu ezmek için bütün Bursa halkı gençliği ve talebesi her zaman hazırdır.

İstanbul'da güzel Türkçemize karşı yabancı bir şirketin saygısız mümessili tarafından yapılan tecavüze karşı gençliğin çok yerinde olarak gösterdiği heyecanı kutlular ve Bursa gençliğinin daima kendilerle birlikte olduğunu bu gece halkevinde toplanan bizler heyecan ve saygılarımızla bildiririz.”²⁸

Polatlı Belediye Başkanı Baha Bey ise “Polatlı gençliği İstanbul Darülfünun gençliğinin Türk diline ve Türk benliğine karşı gösterdiği yüksek hassasiyeti takdirle karşılar ve alkışlar diyerek” destek verdi.²⁹

Çanakkale Halkevi Başkanı Halil Bey “Vagon Li müdürünün sevgili Türkçemize olan muamelesini Çanakkale gençliği nefretle karşılamıştır” derken Adana telgrafçıları, “Gençliğimizin öz dilimizi kurtarmak için gösterdiği duygulara aynı heyecanla iştirak eder, derin saygılarımızı sunarız” diyerek desteklerini vurguladılar.³⁰ Mersin'deki gazeteler, Mersin gençlerini, Türkçe konuşmayanları bu hareketlerinden döndürecek girişimlerde bulunmaları yönünde özendirdi. Zonguldaklı gençler “aynı ülküde beraber” olduklarını

²⁷ “Türkçeyi Konuşturma Cemiyeti”, **Vakit**, 28 Şubat 1933, No: 5438, s. 1.

²⁸ “Adliye Tahkikat Yapıyor”, **Akşam**, 27 Şubat 1933, No: 5167, s. 1.

²⁹ “Polatlı Gençliğinin Hissiyatı”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1933, No: 3166, s. 1.

³⁰ “Çanakkale Gençliğinin Nefreti”, “Anada Telgrafçılarının Hissiyatı”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1933, No: 3167, s. 6.

bildirdiler.³¹ Son Posta gazetesine demeç veren “bir sinemacı” ise gençlerin isteklerini son derece doğal bulduklarını, kendilerinin de birkaç gün içinde tüm sinemalara Türkçe isimler vereceklerini belirtti.³²

Gençliğin coşkun tepkisine destekler sürerken Beyoğlu Kaymakamı Sedat, Savcı Kenan ve Emniyet Müdürü Fehmi beyler Galatasaray Polis Merkezi’nde ilk incelemeyi başlattılar. Geç saatlere kadar süren incelemeleri sırasında, Şirketin Beyoğlu Şubesi şefinin ifadesine başvurdular. Soruşturmayı yürüten Savcı Muavini Sedat Bey basına yaptığı açıklamada, henüz kimsenin tutuklanmadığını, sorgulanmak üzere kimi öğrencilerin gözetim altına alındığını, olayla ilgili incelemenin sürdüğünü belirtti.³³ “Gençlerin heyecana düştüğüne” ve kimseye bir şey olmadığına işaret eden Sedat Bey gösteriyi, “bütün medenî memleketlerde olduğu gibi basit bir hâdise” olarak tanımladı.³⁴ İstanbul Valiliği de olayla ilgili bilgi isteyen İçişleri Bakanlığı’na “üzerinde fazla durulacak bir mesele” olmadığını bildirdi.³⁵ İlk incelemelerin ardından savcılık konu ile ilgili iki yönlü bir soruşturma yürüttü. İlk öğrencilerin yaptıkları gösteriye yönelikti. “Tezahürat esnasında taşkınlık yapmak, polislere serkeşlik etmek ve memleketin asayiş ve nizamlarına mugayir harekette bulunmaktan” dolayı gözetim altına alınan on beş öğrenci sorguya alındı. Diğer taraftan şirketin iki merkezinde oluşan hasarın belirlenmesi çalışmalarına başlandı. Ceza Kanunu’nun 516. maddesi hasarı yapanları “kabahatli” sayıyor, işlem yapılabilmesi için de malı hasara uğrayanın şikayet dilekçesi vermesini gerekli görüyordu. 26 Şubat’ta Galata Sulh Hâkimi gözetiminde uzmanlardan oluşan bir heyet, şirketin Beyoğlu ve Galata şubelerinde keşif yaptı. Galata Şubesindeki hasarın 1200, Beyoğlu’ndakinin ise 3000 lira kadar olduğu belirlendi. Aynı gün Savcı Kenan Bey, gözetim altındaki 15 öğrenciyi yeniden sorguladı. Ancak Vagon-Li şirketi savcılığa herhangi bir şikayette bulunmadığı için gençler serbest bırakıldı.³⁶

İkinci soruşturma Vagon Li Şirketi müdürü hakkında “Türklüğe hakaret”ten yürütüldü.³⁷ Jannoui’nin ifadesine başvuruldu. Müdür, hakaret

³¹ “Türkçe Hâdisesi”, **Vakit**, 1 Mart 1933, No: 5439, s. 2.

³² “Nümayiş Tahkikatı Bitiyor”, **Son Posta**, 3 Mart 1933, No: 936, s. 13.

³³ “Talebe Vagon-Lit Önünde Bir Nümayiş Yaptı”, **Milliyet**, 26 Şubat 1933, s. 1-6.

³⁴ “Türk’e Hürmet İsteriz!”, **Son Posta**, 26 Şubat 1933, s. 2.

³⁵ “Türklüğü Tahkir Eden Ecnebi Hakkında Tahkikat Yapılacaktır”, **Vakit**, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 4.

³⁶ “Adliye Tahkikat Yapıyor”, **Akşam**, 27 Şubat 1933, No: 5167, s. 2; “Adliye Tahkikatı”, **Vakit**, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 4; “Tahkikat Başladı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Şubat 1933, No: 4171, s. 1; “Nümayiş Tahkikatı Yeni Bir Safhaya İntikal Etti”, **Son Posta**, 28 Şubat 1933, No: 933, s. 1-8.

³⁷ “Adliye Tahkikat Yapıyor”, **Akşam**, 27 Şubat 1933, No: 5167, s. 1.

etmediği iddiasını yineledi. Şirketin Türkiye temsilcisi olan ve olayın ardından ilgili makamları bilgilendirmek amacıyla Ankara'ya giden Hüsnü Sadık Bey³⁸ 26 Şubat'ta İstanbul'da gazetecilere verdiği ilk demecinde Jannoui'yi savunan açıklamalar yaptı.³⁹ Ancak yürüttüğü incelemeler sonucunda müdürün şube dahilinde resmi dilin Fransızca olduğu ve Türkçe konuşulmaması hakkında memurlara yönerge verdiğini belirledi.⁴⁰ Bunun üzerine Jannoui'nin görevden alınmasına karar verildi.⁴¹

Aynı günlerde Jannoui'nin, şirket adına tercümanlık yapan Necmettin Bey'i, müşteriden fazla para almakla suçladığı, Necmettin Bey bu suç reddettiğinde "sen muhakkak fazla aldın ki şikayet ettiler. Zaten siz Türk değil misiniz, hepiniz hırsız ve sahtekârsınız" dediği, bunun üzerine Necmettin Bey'in savcılığa suç duyurusunda bulunduğu bilgisi geldi.⁴² Haberin basına yansması üzerine açıklama yapan Hüsnü Sadık Bey, olayların araştırılması için Şirketin Avrupa'daki Genel Müdürlüğü'nden bir müfettiş istediklerini ve müfettişin gelişine kadar Jannoui'nin görevden alındığını söyledi.⁴³ Beyoğlu şube müdürlüğüne Karaköy'deki şubenin müdürü Talât Bey getirildi.⁴⁴

Vagon Li Şirketi'nin Paris'teki merkezi, inceleme yapmak üzere ticaret kısmı delegesi Toucheffe'yi görevlendirdi. Toucheffe, 28 Şubat'ta İstanbul'a geldi. Şirket temsilcisi Hüsnü Sadık Bey'le görüştü. Jannoui'yi dinledi. İlgililerden, gençlerin düzenlediği gösteriler hakkında bilgi alırken, basına, şirket müdürünü suçlayan yeni bir haber yansıdı. Haydarpaşa şubesi memurlarından Aziz Bey, Fransızca bilmediği için Jannoui'nin kendisini işten çıkardığını, tazminatının ödenmediğini, Paris merkezine yaptığı başvurulardan da yanıt alamadığını açıkladı.⁴⁵ Toucheffe ise ilk incelemelerinin ardından yaptığı açıklamada Jannoui'nin bulunduğu ülkenin "ahvâli ruhiyesine vakıf olması" gerekirken "isabetsiz" davrandığını⁴⁶ "fena maksat beslemeyerek fakat fena bir tarzla söylediği sözler(in)" yanlış anlaşıldığını, durumu idare edemediği için de kabahatli olduğunu, bu nedenle görevini devam ettirmesinin olanaksızlaştığını belirtti. Toucheffe, memurların mutlaka Fransızca

³⁸ "Talebe Vagon-Lit Önünde Bir Nümayiş Yaptı", *Milliyet*, 26 Şubat 1933, s. 1-6.

³⁹ "Adliye Tahkikat Yapıyor", *Akşam*, 27 Şubat 1933, No: 5167, s. 2, 4.

⁴⁰ "Yataklı Vagon", *Akşam*, 28 Şubat 1933, No: 5168, s. 2, 1.

⁴¹ "Türklüğü Tahkir Eden Ecnebi Hakkında Tahkikat Yapılacaktır", *Vakit*, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 4.

⁴² "Şirket Müdürü Hakkında Takibat", *Vakit*, 27 Şubat 1933, No: 5437, s. 4.

⁴³ "Türkçe İstemiyen Müdüre İşten El Çektirildi", *Vakit*, 28 Şubat 1933, No: 5438, s. 2.

⁴⁴ "Hâdiseyi Yapan Müdüre İşten El Çektirildi", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1933, No: 3166, s. 1.

⁴⁵ "Eski Bir Memurun Şikayeti", *Akşam*, 2 Mart 1933, No: 5170, s. 2.

⁴⁶ "Yataklı Vagonlar", *Akşam*, 1 Mart 1933, No: 5169, s. 2.

konusacakları hakkında şirketinin hiçbir zaman emir vermediğini, Jannoui'nin de böyle bir emir vermeye ya da uygulamaya yetkili olmadığını sözlerine ekledi.⁴⁷ Öte yandan şirketin çalışanlara yönelik politikasında da değişiklik yaşandı. Vagon Li şirketi Türk memur arayışına girdi.⁴⁸

Müdürün görevden alınması ile birlikte kamuoyunun ve gençliğin tansiyonu düştü. Yaralar sarılmaya başlandı. Şirketin Beyoğlu ve Karaköy'deki şubelerinin camları takıldı. Vitrine İstanbul ve Ankara'ya ait "güzel, renkli resimler" konuldu. Memurlar görevlerinin başına döndüler. Naci Bey ise Temsilcilik emrinde görevlendirildi. Adli soruşturmalar da hız kazandı. Şirket memurları sorgulandı. Jannoui hakkında "Türklüğe hakaretten" dava açılabilmesi için TBMM'den izin istenildi.⁴⁹ Gerekli izin alındıktan sonra "Türk memurlarından birinin şahsında memlekete ve Türklüğe hakaret etmek"ten dava açıldı. Davaya, 16 Temmuz 1933'te 3. Ceza Mahkemesi'nde başlandı. İlk celseye Jannoui katılmadı. Avukatı hazır bulundu. Şahitler dinlendi. Şahitlerden biri Jannoui'nin Türk tercümana "siz hepiniz hırsızınız" dediğini doğruladı. Bununla ilgili olarak belediyede bir dosyanın bulunduğunu belirtti. Mahkeme dosyanın getirilmesi isteği ile ertelendi.⁵⁰ İkinci duruşma yapılamadı. Jannoui, Cumhuriyet'in 10. Yıldönümü dolayısıyla hazırlanan ve 26 Ekim 1933'te TBMM'de kabul edilen Genel Af Yasası ile affedildi.

Sonuç olarak, Vagon Li Olayı, dilde Türkçeleştirme, sadeleştirme çalışmalarının hız kazandığı, ibadet dilinin Türkçeleştirildiği, bu hareketleri benimsemeyenlere karşı hükümetin ve gençliğin büyük tepki gösterdiği bir dönemde patlak verdi. Şirketin uluslararası bir nitelik taşıması, kamuoyunun duyarlılığını artırdı. Kapitülasyonlar yeniden hatırlandı, hatırlatıldı. Lozan'daki kazanımları zedeleyecek ya da yok saydıracak hiçbir adıma izin verilmeyeceği mesajı yinelendi. Gençlik de kendisine emanet edilen devrimleri sonuna dek koruyacağını bir kez daha gösterdi. Vagon Li olayı aynı zamanda şirketlerde Türkçe kullanılmasını öngören yürürlükteki yasanın uygulanması konusunda hükümeti daha etkin önlemler almaya yöneltti.

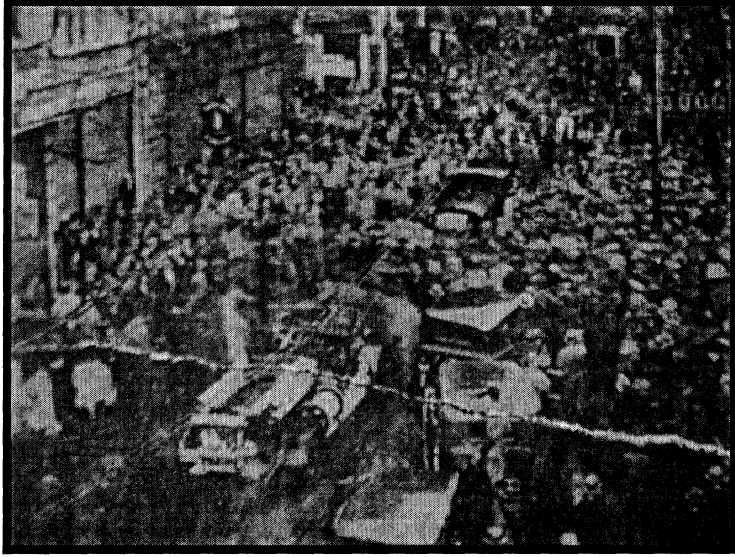
⁴⁷ "Paris'ten Gelen Mümessil Derhal Tahkikata Başladı", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1933, No: 3167, s. 1-6.

⁴⁸ "Yataklı Vagonlar Şirketi Türk Memur Arıyor", *Vakit*, 3 Mart 1933, No: 5441, s. 6.

⁴⁹ "Paris'ten Gelen Mümessil Derhal Tahkikata Başladı", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1933, No: 3167, s. 6; "Türkçe İstemiyen Müdürü Şirketi de Uzaklaştırıyor", *Vakit*, 1 Mart 1933, No: 5439, s. 1-3.

⁵⁰ "Vagonli Müdürü Mahkemede", *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1933, No: 3302, s. 1.

EKLER

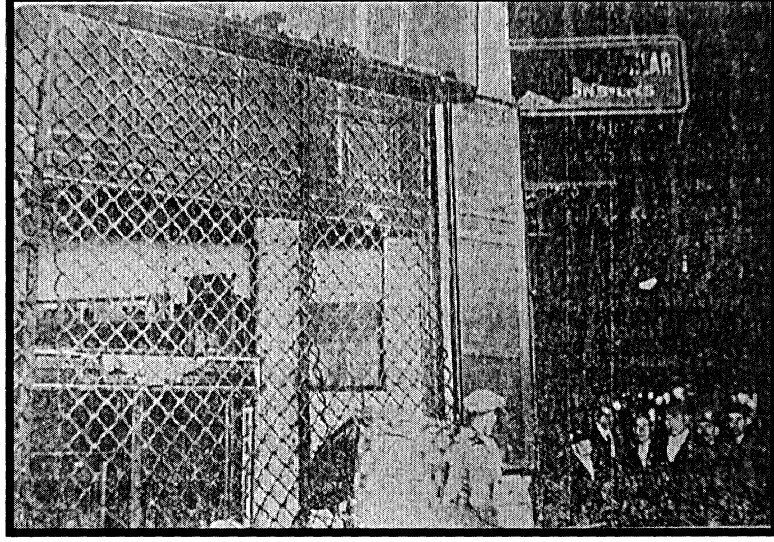
Son Posta, 26 Şubat 1933

“Nümayişin Beyoğlu’ndeki manzarası böyle mahşeri bir kalabalık gösteriyordu”

Son Posta, 27 Şubat 1933

“Vagon Li’nin Beyoğlu Şubesi”

Son Posta, 26 Şubat 1933
“Vagon-Li’nin Karaköy Şubesi”

Son Posta, 27 Şubat 1933
“Karaköy Şubesi”

